ENGELLİLİK KURAMI VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARINDA KULLANIMI ÜZERİNE

ON DISABILITY THEORY AND ITS USES IN LITERARY STUDIES

Arda ARIKAN
Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Tayfur CİHANTİMUR
Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

ÖZET
Günümüzde engellilik ve engelli bireylerin topluma katılımı bugün bütün devletlerin ve kurumların işleyişlerine etki eden olan önemli bir gündem maddesidir. Daha çok çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle engellilerin iş dünyasına, eğitim yaşamına ve belediyecilik ve kamusal alan boyutlarında toplumsal ve çevresel yaşama katılımını sağlanmasının amaçlandığı günümüzde hükümetler engelli bireylerin ulaşım, yerleşim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaları gibi hususlarda çalışmalar yapmaktadır. Bütün bu olumlu çaba ve onun getirdiği değişimlere karşın, engellilik salt yasalar boyutunda ele alınması gereken bir gerçeklik değildir. Toplumbilim ve eğitim araştırmalarının da ortaya koyduğu gibi engellilik yasa ve yönetmeliklerde olduğu kadar bireysel ve toplumsal zihniyette de değişiklikler yapılmasını gerektiren çok boyutlu bir olgudur ve sadece sosyoloji, eğitim, hukuk ve ilahiyat gibi alanların değil edebiyat ve kültür çalışmalarının da gündeminde bulunması gereken çarpıcı bir çalışma alanıdır. Bu çalışmada da, edebiyat ve engellilik ilişkisi kuramsal olarak ele alınmaktadır. Mevcut alan yazının taranması ve derlenen kuramsal bilgilerin "Engellilik Kuramı nedir?" sorusuna yanıt vermesi çalışmanın temel amacıdır. Çalışma, ikincil olarak, "Engellilik Kuramı edebiyat araştırmalarında nasıl kullanılır?" sorusuna yanıt aramaktadır. Bu soruya yanıt vermek için de, ulusal ve uluslararası alanyazının taranması ile edilen ilgili bilimsel çalışmalar sınıflandırılmakta ve örnek uygulamalar ülkemiz araştırmacılarına fikir vermesi ve benzer araştırmaları planlayabilmeleri amacıyla önerilmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada Engellilik Kuramının tanımlanmasının ardından, edebi eser incelemelerinde Engellilik Kuramının kullanıldığı çalışmalar sınıflandırılarak uygun alt başlıklar halinde araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Engellilik Kuramı, Engellilik, Edebiyat Kuramı, Edebi İnceleme

ABSTRACT
Disability and the participation of individuals with disabilities in society constitute a significant agenda item for all governments and institutions today. Today, efforts are increasingly made to enact laws and regulations to facilitate the integration of individuals with disabilities into the workforce, educational life, and public and environmental spheres, including municipal services. Governments are undertaking initiatives to ensure access to transportation, housing, and healthcare services for individuals with disabilities. Despite these positive efforts and the transformative changes they have brought, disability is not a reality that can be addressed solely through legislation. As demonstrated by studies in sociological and educational research, disability is a multidimensional phenomenon that requires changes not only in legal frameworks but also in mindsets at individual and societal levels. It is a striking area of study that deserves attention from fields like sociology, education, law, theology, literature, and cultural studies.

This study primarily approaches the relationship between literature and disability from a theoretical perspective. Its primary aim is to review the existing literature and compile theoretical insights to answer the question, “What is Disability Theory?” The study's secondary objective is to explore the question, “How can Disability Theory be applied in literary research?” The analysis classifies relevant scientific works by reviewing national and international literature to address this question. It proposes sample applications to inspire researchers in our country and assist them in planning similar studies. In conclusion, after defining Disability Theory, the study categorizes research that employs Disability Theory in analyzing literary works. These findings are presented under appropriate subheadings to serve as a resource for researchers.
Keywords: Disability Theory, Disability, Literary Theory, Literary Analysis

ENGELLİLİK VE TOPLUM

Günümüzde engellilik ve engelli bireylerin topluma katılımı bugün bütün devletlerin ve kurumların işleyişlerine etki eden olan önemli bir gündem maddesidir. Daha çok çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle engellilerin iş dünyasına, eğitim yaşamına ve belediyecilik ve kamusal alan boyutlarında toplumsal ve çevresel yaşama katılımını sağlanmasının amaçlandığı günümüzde hükümetler engelli bireylerin ulaşım, yerleşim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaları gibi hususlarda çalışmalar yapmaktadır. Bütün bu olumlu çaba ve onun getirdiği değişimlere karşın, engellilik salt yasalar boyutunda ele alınması gereken bir gerçeklik değildir. Toplumbilim ve eğitim araştırmalarının da ortaya koyduğu gibi engellilik yasa ve yönetmeliklerde olduğu kadar bireysel ve toplumsal zihniyette de değişiklikler yapılmasını gerektiren çok boyutlu bir olgudur ve sadece sosyoloji, eğitim, hukuk ve ilahiyat gibi alanların değil edebiyat ve kültür çalışmalarının da gündeminde bulunması gereken çarpıcı bir çalışma alanıdır.

Engellilik sosyolojisine ilişkin önemli girişimlerin 1970’lerde İngiltere’de başladığı bilinmektedir ki İngiltere’de öncelikle tıbbi bir bakış açısıyla ele alınan engellilik konusu kısa bir süre sonra tıbbi bakış açısını eleştiren sosyal yönüyle de tartışılmaya başlanmıştır (Burcu, 2015, s. 320). Engellilik kavramı genellikle hareket kabiliyeti düşük ve toplumsal işleyişe sınırlı katılım gösterebilen bireyleri ifade eder. Bu sınırlılık, doğuştan gelen, doğum sırasında yaşanan ya da sonradan meydana gelen bir hastalık veya kazanın sebep olduğu fiziksel ve biyolojik işlev bozukluklarından kaynaklanabilir ancak hareket kabiliyetinin sınırlı olması tek başına bir engellilik hali de değildir. Toplumdaki her bireyin hayatta yapamadığı ya da beceremediği şeyler olduğunu unutmamak gerekir ki bu açıdan bakıldığında toplumda bir şekilde “engeli” olmayan birey hemen yok gibidir.

Engellilik, esasen günlük yaşama katılımı kısıtlayan bedensel işlevlerdeki bir kısıtlılık durumu olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal açıdan önemli olan, bu fiziksel kısıtlılıkların varlığından ziyade, bu eksiklikleri telafi edebilecek destek mekanizmalarının bulunup bulunmadığıdır. Dolayısıyla, engellilik bir sorun olarak ele alındığında, önce engelli bireylerin özelliklerinden değil, toplumun engelliliğe bakışından ve engelli bireylere yaklaşımından başlamak yerinde olur. Örneğin, görme sorununuz bir gözlükle kolayca giderilebiliyor ve günlük işlerinizi yapabiliyorsanız, bu durumda bir engelden bahsetmek zordur ancak gözlüğe ulaşmanın mümkün olmadığı bir yerleşim birinde yaşıyorsanız, ciddi bir engelle karşılaşabilirsiniz. Dolayısıyla engellilik, şartlara göre de değişkenlik gösteren bir durumdur. Nerede ve hangi koşullarda yaşandığına bağlı olarak sonuçları farklılık gösterebilir. Elbette ki eğer bir bireyin bedensel işlevlerindeki farklılıklar onun hareket kabiliyetini sınırlandırıyorsa o bireyin toplumun diğer üyelerinden “farklı” addedilmesi olağandır ki işte bu ve benzeri farklılıklar zaman zaman o bireyin ayrımcılığa uğramasına neden olabilir. Ayrımcılığın temelinde farklılıklar ve bu farklılıkların getirdiği sıra dışı durumlar bulunmaktadır. Bütün

bunların bireyin toplumdan uzaklaşmasına yol açması engellilik kavramının toplumsal yönüne işaret etmektedir.

Engelli bireylere yardımcı olabilecek toplumsal destek mekanizmalarının eksikliği ve toplumun engelli bireyleri dışlayıcı tutumları engelli bireylerin topluma eşit bireyler olarak katılmasının önündeki en büyük engellerdendir (Karataş, 2001). Örneğin, tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olan bir kişinin, rampanın bulunmadığı bir bina girişine ulaşması ve merdivenlerle karşılaşması durumunu ele alalım. Bu kişinin tekerlekli sandalye kullanmasına neden olan bir "engeli" vardır ancak onu topluma daha etkin bir şekilde katılmaktan asıl alıkoyan şey, başka birinin inşa ettiği fiziksel bir engeldir: merdivenler. Elbette mimarlar tekerlekli sandalye kullanan bireyleri kasıtlı olarak toplumdan dışlamayı amaçlamaz ancak toplumumuzda insanların kullanımı ve rahat yaşaması için tasarlanan birçok şey, "engelsiz" bireyleri, yani merdiven çıkabilen, bilgisayar ekranlarını görebilen, yönlendirmeleri duyabilen bireyleri öncelikli kılmaktadır (Dunn, 2010).

Elbette ki engelliliğin getirdiği sınırlama ve sorunları ortadan kaldırmak ya da daha yaşanabilir bir yaşamı idame ettirmek tıp ve sağlık bilimlerinin başat uğraşlarından olmuştur. Ekseriyetle, bir zamanlar "normal" olan bir bedeni "eski haline getirmek" amacıyla üretilen protezler "şekil bozukluğu" ya da "sakatlıkları düzeltmek" amacıyla kullanılırken toplumun değişen normallik algısı ile "bir bedeni daha normal hale getirmeye yönelik gelişmelerin gözle görülebilecek bir sınırı yoktur" (Kelly, 2023, s. 161). Çok değişkenli böylesi bir toplumsal düzlemde engelli olma hali, engelli bir bireyin öznel halinden ziyade toplumun tümünün kendi önüne koyduğu sınırlık ve engelleri tanıma, onlarla baş etme ya da onları ortadan kaldırma üzerindeki düşünüş ve edimlerinin tümüne işaret eden çok geniş bir alandır. Yine tekerlekli sandalyedeki bireyle mimari yapı örneğine dönecek olursak; toplumsal açıdan engellilik deneyimi salt mimarlık ve teknolojiyi değil aynı zamanda film, sinema, edebiyat, din ve bilim gibi insanın ürettiği ve içinde edimlerini sürdürdüğü soyut ve somut tüm alanları da kapsayan bir alandır ve daha da doğrusu hayatın tümüdür.

ENGELLİLİK VE EDEBİYAT

"Edebiyatın hayatın aynası" olduğu eğretilemesi bilindik bir söylemdir. Farklı kuramlar farklı değerlendirmelerde bulunsa da sonuç olarak toplumun ürünü olan edebi eserlerde hayattan bir şeyler bulunur ve okuyucu okuduğu eserlerden belirli bir bilgi ve görgü edinir. Ülkemizin kültürel dağarcığına baktığımızda, film ve edebiyatta engelli bireylerin az da olsa yer aldıkları görülmektedir. Film ve edebiyat tarihimizde çoğunlukla mutluluğu en azından sağlıklı bireyler kadar hak ettiği ve "normal" bir yaşam sürme hakkına ve becerisine sahip olduğu gösterilen ya da ima edilen engelli bireylerin temsilleri maalesef "anormal" bireyler oldukları ya da acınılacak yaşamları olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Edebiyat alanında, aynen Sosyoloji biliminde de olduğu gibi, postmodern ve feminist yaklaşımların engellilik sorunu ile yakından ilgilendiği görülmektedir. Örneğin, "Postmodern yaklaşıma göre engellilik ve sosyoloji ilişkisinde postmodernist soru, 'bireyler üzerindeki baskının açıklanmasının ve devamlılığının sağlanmasından çok, birinin diğerinden daha üstün görülmesinin saptanmasının mümkünsüzlüğünde' vücut bulur" (Burcu, 2015, 328). Feminist yaklaşımlar ise engelliliği biyolojik cinsiyet üzerinden ele alır ki bu tarz araştırmaların temel sorunu "engeli bulunan kadınların engelli olmayan kadınlara göre daha farklı sorunları deneyimlemeleridir" (Burcu, 2015, 328). Çocuk edebiyatı eserleri ise, yalnızca toplumun engellilik algısını yansıtan değil, aynı zamanda bu algıyı şekillendiren önemli birer araçtır. Bu tür eserlerde kullanılan dil, "normal" olmanın ideolojisini yansıttığında, engelli bireylerin toplumda daha az değerli olarak algılanmasını pekiştirme riski taşır. Dolayısıyla, çocuklara

yönelik eserlerin dili ve içerikleri, engelliliğe dair önyargıları yeniden üretme potansiyeli taşımaları nedeniyle büyük bir titizlikle ele alınmalıdır (Ünal, 2010).

Edebi eserler, dilin kullanılmasıyla varlık bulur ve dil, o dili kullanan insanların tutumları ve inançları hakkında pek çok ipucu sunar (Ünal, 2010). Engellilik, genellikle kötülük, çaresizlik ya da acıma gibi duygularla eşleştirilir. Hem kahramanlar ve hem de kötü karakterler insan olmayı, insanca yaşamayı ve tüm varlıkların iyiliği için düşünmeyi engelleyen ve toplumca istenilen kişilik özelliklerinin oluşmasını zorlaştıran özellikleri "engelli" bireylere yapıştırabilirler. Örneğin, Shakespeare'in "kambur kralı 3. Richard, Melville'in takıntılı tek bacaklı kaptanı Ahab ve Dickens'ın duygusal bir şekilde tasvir edilen topal yetimi Tiny Tim" (Mitchell ve Snyder, 2022, s.196) okuyucunun ya da izleyicinin zihninden çıkmayacak karakterlerdir. Bu karakterler, edebi açıdan başarıyla yazılmış karakterler olsa da, okuyucuların kamburluk, organ/uzuv eksikliği ve yürürken aksama gibi bedensel görünümleri içselleştirmelerinde olumsuz rol oynama gücüne sahiptirler. Kısacası, bu tür "engelli" karakterler, insanların zihinlerinde sonsuza kadar değişmeyecek olumsuz imgeler yaratabilir. Buna karşın, edebiyat ve edebi eserlerde görünür kılınan karakterler böylesi olumsuz imgelerin etkilerini azaltmada da rol oynayabilir.

Lakoff ve Johnson'a (2008) göre eğretilemeler anlatıların ve bilişsel süreçlerin yapılandırılmasında önemli unsurlardır. Shakespeare'in *3. Richard* eserindeki Richard'ın kamburuna bakıldığında, ilk etapta yalnızca bir fiziksel "biçimsizlik" görülebilir. Buna karşın, metne edebi bir bakış açısıyla baktığımızda görürüz ki bu kambur karakterin kamburu sadece fiziksel bir görünüm değildir. Kamburu, şahsi hırslarının ya da içsel kötülüğünün simgesi olur ve türlü söz sanatlarıyla kambur ve kötülük ilişkilendirilir. Çevresindekilerin "bottled spider" (şişelenmiş örümcek) veya "lump of foul deformity" (kötü bir biçimsizlik guddesi) gibi alaycı ve küçümseyici eğretilemeleri kullanması, engelli bireylere yapışan olumsuz imgeler oluşturur (Akhtar ve diğerleri, 2017, s.94). Bu noktada edebiyat, toplumsal algıları yansıtarak engelliliği tıbbi bir durumdan ziyade toplumsal bir olgu haline getirir.

ENGELLİLİK KURAMI

Engellilik çalışmaları ve edebiyat bağlamında ele alındığında, eğretilemelerin engellilik kavramının algılanış biçimini anlamaya yardımcı olan güçlü araçlar olduğu anlaşılabilir. İşte Engellilik kuramı tam bu noktada, yani edebi olanla toplumsal olan arasında belirmiştir. Engelliliği yalnızca bireysel bir sağlık sorunu olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgu olarak ele alan Engellilik kuramı tıbbi, toplumsal ve kültürel modeller gibi farklı kuramsal yaklaşımları içerir ve edebi eserlerdeki engelli temsillerini ve bu temsillerin toplumsal anlamlarını ortaya koyabilmemiz için önemli araç ve yaklaşımlar barındırır. Kısaca söylemek gerekirse, Engellilik kuramı insanlara engellilerin de içinde olduğu toplumsal yaşamın gerçekliklerini, yaşamın edebiyatla kesiştiği noktaları temel alarak, okuyucuya bir kez daha gösterir (Cihantimur, 2024).

Edebiyatın temel istençlerinden biri, toplumu yansıtmaktır. Bérubé'nin (2005) sözleriyle, "edebi metinlerdeki karakterler bazen yalnızca gerçek insanları temsil eden figürler olarak okunabilirmiş gibi hareket eder" (s. 570). Edebi metinlerin bu doğrultuda okunmasıyla engelli bireylerin görünmezliği belirgin hale gelir çünkü edebi eserler yalnızca bireysel deneyimlerin değil, aynı zamanda toplumun engellilik algısının ve bu algının toplumsal yansımalarının bir aynasıdır. Engellilik çalışmaları, bu temsilleri inceleyip yorumlayarak toplumsal farkındalık yaratmayı ve engellilik olgusunun daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesini amaçlar. Bu çalışmada da, edebiyat ve engellilik ilişkisi önce kuramsal olarak ele alınmaktadır. Mevcut alan yazının taranması ve derlenen kuramsal bilgilerin "Engellilik Kuramı nedir?" sorusuna yanıt

vermesi çalışmanın temel amacıdır. Çalışma, ikincil olarak, "Engellilik Kuramı edebiyat araştırmalarında nasıl kullanılır?" sorusuna yanıt aramaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada doküman tarama ve doküman inceleme teknikleri nitelik araştırması yönteminin araştırma teknikleri olarak kullanılmıştır. Çalışmada, JSTOR, Google Scholar, Scopus gibi veri tabanlarına ulaşılmış ve şu anahtar sözcükler başta olmak üzere birçok anahtar sözcük kullanılarak edebi eser incelemeleri içeren ilgili makale, kitap ve kitap bölümlerine ulaşılmıştır: "disability, disabled character, handicap, handicapped character, social disability, anti-social, deaf, blind, deaf/blind ve physical disability." İlgili kaynaklara ulaşıldığında da önce hızlı ve daha sonra da odaklanılmış okumalar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen çalışmalar tablolara aktarılmıştır. Tümüyle kuramsal olan çalışmalar tasnif dışı bırakılmıştır.

BULGULAR

Yapılan alanyazın taraması ve doküman incelemesi sonucunda toplamda 29 adet çalışmanın Engellilik kuramının kullanılması yoluyla bir edebi eseri incelediği saptanmıştır. Bunlardan 15 tanesi Amerikan, 10 tanesi İngiliz, 2 tanesi Amerikan-İngiliz, birer tanesi de Galli-Kanadalı ve İrlandalı yazarların eserleri üzerine yazılmıştır. Araştırmacıların Amerikan yazarlarına ve onların eserlerine yoğunlaştıklarını görmekteyiz. Bu bulgunun anlaşılır olduğuna inanıyoruz çünkü her ne kadar engelliliği tıbbi model yerine toplumsal bir modelden görme ve inceleme fikri İngiltere menşeili olsa da müstakil bir edebiyat kuramı olarak Engellilik kuramının ortaya çıkışı ve kurumsallaşması Amerika Birleşik Devletleri'nde olmuştur. İncelenen edebi eserlerin türlerine göre dağılımına baktığımızda romanların (16) ve onu takiben tiyatro eserlerinin (6) baskın olarak çalışılan türler olduğu görülmektedir. Kısa öykü (3), şiir (1), şiir-düzyazı (1) ve roman-kısa öykü (1) çalışılan diğer türlerdir. Her ne kadar edebi tür olmasa da, metin temelli ve yayımlandığı mecra edebiyat araştırmalarının yayımlandığı bir dergi olduğundan çalışmamıza kabul ettiğimiz çizgi film (1) de çalışılan türler (senaryo) arasında yerini almaktadır. Elde edilen çalışmaların yazarları, çalışmalarda incelenmiş bulunan eserlerin türleri ve araştırmacıların izledikleri yöntemler hakkında kısa açıklamalar alttaki tablolarda sunulmuştur. Tablo 1'de Amerikan, Tablo 2'de İngiliz ve Tablo 3'te de diğer ulusların edebiyatlarına odaklanan çalışmalar yer almaktadır.

Yazar	T	Yöntem
Preston	ÇF	"Finding Nemo" başlıklı çizgi filmde engelliliğin temsili
Cihantimur	Ş	Sağır/Kör bir şairin şiirlerine Deyişbilimsel bir bakış
Sklar	R	Daniel Keyes'in romanının başkişisinin entelektüel engelliliği
Geriguis	R	Edith Wharton'ın engelli karakterlerine alımlama kuramı ile bir bakış
Cheyne	R	Stephen King' in "Dance Macabre" ve "Duma Key" gibi eserleriyle Thomas Harris'in "Red Dragon," "The Slience of the Lambs" ve "Hannibal" gibi eserlerindeki ürkütücü karakterlere bir bakış
Jensen-Moulton	R	Steinbeck'in "Fareler ve İnsanlar" romanındaki başkişinin entelektüel engelliliğine bir bakış
Gicking	R	William Faulkner'ın "Ses ve Öfke" başlıklı romanındaki engelli erkek karakterine Freud'un bilinç kuramları bağlamında bir bakış
Sauer	R	Harper Lee'nin "Bülbülü Öldürmek" romanındaki engellilik görünümlerine pratik bir yaklaşım
Woiak	R	"Chalion Laneti" başlıklı fantastik romana queer engellilik çerçevesinde bir bakış

Krajecki	R	"Harriet the Spy" başlıklı romana otizm-spektrum bozukluğu açısından bir bakış
Sandahl	T	Lynn Manning'in otobiyografik performanslarına engellilik ve toplum ilişkisi bağlamında bir bakış
Minich	Ö	Oscar Casares'in "Big Jesse, Little Jesse" başlıklı kısa öyküsüne engellilik ve erkeklik bağlamında bir bakış.
Bhargava ve Nambiar	Ö	Bibliyoterapi bağlamında "Algernon'a Çiçekler" eserine engelliliğin belirtileri ve görünümleri çerçevesinde bir bakış
Boyer	R	Feminist eleştiri ve engellilik kuramı çerçevesinde "Sırça Fanus" eserinde engelli kadın bedeninin dilin bir eğretilemesi olarak kullanımına bir bakış
Maple	R	Sylvia Plath'in "Sırça Fanus" romanına feminizm ve engellilik kuramının kesişimi çerçevesinde bir bakış.

Tablo 1. Amerikan edebiyatını inceleyen çalışmaların türlere göre sınıflandırılması

Amerikan edebiyatı üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunun Amerikan edebiyatının başat yazarlarının eserlerini ele aldığı görülür ki bunlar arasında Sylvia Plath, Harper Lee, William Faulkner ve Stephen King dikkat çekicidir. Hakeza İngiliz edebiyatı üzerine yapılan çalışmalarda da öncelikli olarak başat yazarların eserlerinin çalışıldığı görülmektedir ki bunların arasında Shakespeare, Byron, Richardson, Austen ve Dickens öneme çıkmaktadır. Bu çalışmalar arasında ekseriyetle şiirleri ile anılan Byron'un tiyatro oyununa odaklanılmış olması tiyatro oyunlarının şiir türüne kıyasla Engellilik kuramıyla incelenmesinin daha yapılabilir olduğunu gösteriyor olabilir.

Yazar	**T**	**Yöntem**
Mossman	R	Roman karakterlerinin bedenlerine normal/anormal ikircikliği çerçevesinden bir bakış
Thomson	T	Byron'ın "The Deformed Transformed" başlıklı oyununa yeni engellilik açısından bir bakış
Peterfreund	T	Byron'in "The Deformed Transformed" başlıklı oyununa engellilik üzerinden bir bakış
Fawcett	T	Colley Cebbar'ın "Richard III" başlıklı oyununa deforme bedenler ekseninde bir bakış
Farr (a)	R	Samuel Richardson'ın "Pamela" ve Sarah Scott'un eserlerine queer ve engellilik açısından bir bakış
Farr (b)	R	Jane Austen'ın "Sandition" başlıklı eserine queer ve engellilik bağlamında bir bakış
Muller	R	Mark Haddon'nın "Süper İyi Günler" romanındaki başkarakterine engellilik kuramı açısından bir bakış
Roshnavand ve Dibavar	Ö	Charles Dickens'in "Bir Noel Şarkısı" eserinde anlatı protezi olarak engellilik
Carter	T	"Henry VI" ve "Richard III" eserlerine beden ve engellilik çerçevesinden bir bakış
Ingham	R	Jojo Moyes'in "Senden Önce Ben" romanında toplumun engelliliğe yönelik tutumunun engellilik kuramıyla incelemesi

Tablo 2. İngiliz edebiyatını inceleyen çalışmaların türlere göre sınıflandırılması

İngiliz ve Amerikan edebiyatları dışında kalan eserlerin dökümü aşağıdaki gibidir. Diğerlerine oranla bu sınıfta olan eserlerin yazarlarının diğerleri kadar tanınmış olmadığı iddia edilebilir.

Bu sınıflandırma içinde yer alan eserlerin türlerinde de gözle görülür oranda farklılık göz çarpmaktadır. İncelenmiş olan türler arasında tarihi romans ve tiyatro bulunmakla birlikte diğer iki çalışmada farklı türlerden alınan eserlerin karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu grup içinde farklı ulusların yazarlarının olması bir yana asıl dikkat çekici husus farklı ulusların yazar ve eserlerinin, farklı türlerin ve kuramsal bakış açılarının (Deleuze ve Guattari gibi) Engellilik kuramı ile birlikte kullanılabileceğini göstermiş olmasıdır.

Yazar	T	Yöntem
Cheyne	R	Galli-Kanadalı Mary Balogh'nun engelli karakterlerine aşk ve ilişki bağlamında bir odaklanma
Barber-Stetson	Ş/D	İngiliz ve Amerikan otizmli şair ve yazarların dil kullanımlarına Deleuze ve Guattari'nin minör edebiyat ürünleri olarak engellilik bağlamında bir bakış
Niel	T	İrlandalı Brian Friel'in oyunlarındaki engelli karakterlere motif ve anlam bağlamında bir bakış.
Høgi	R-Ö	"Cesur Yeni Dünya" ve "Algernon'a Çiçekler" başlıklı eserlerde engelliliğe kimlik ve toplumsal hiyerarşi bağlamında bir bakış

Tablo 3. Diğer ulusların edebiyatlarını inceleyen çalışmaların türlere göre sınıflandırılması

İncelenen çalışmalara bakıldığında engellilik kuramı kullanılarak incelenen eserlerin ağırlıklı olarak edebi eserler olduğu ve bunların çoğunun da roman ve tiyatro üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla şiir ve kısa öykü türleri üzerinden yapılacak çalışmalara daha çok ihtiyaç duyulmaktadır diyebiliriz ancak şiir ve kısa öyküde karakter gelişiminin sınırlıklarından yola çıkarak bu türleri ele alan çalışmaların sayıca az olmasını da kısmen anlayabiliriz. Bununla birlikte çizgi filmler ve filmler üzerinde de çalışmalar yapılmasına gereksinim duyulduğu açıktır çünkü bu tarz kültürel/teknolojik ürünler de aynı edebi eserlerde olduğu gibi metinlerden (senaryolardan) oluşmaktadır ki bunların bir kısmı edebi eserlerin senaryo olarak uyarlanmasından oluşmakta ve bu tarz eserlerin izleyici sayısı milyonları bulmaktadır.

Yayımlanan eserlerde bir kısım araştırmacılar inceledikleri eserlere Engellilik kuramı yoluyla yaklaşırlarken bazı araştırmacıların da Freud'cu, Deleuze ve Guattari'ci, Queer, Deyişbilimsel ya da Feminist bakış açılarıyla yaklaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu ikinci gruba giren araştırmaların Engellilik kuramını edebi eser incelemesinde kullanılabilecek tek kuramsal yaklaşım aracı olarak bakmadıkları görülmektedir. Edebi eserlerin anlaşılmasında farklı kuramların bir arada kullanılmasının, hatta, farklı kuramlardan parçalar ya da araçlar ve teknikler alma yoluyla yeni ve özgün kuramsal çerçeveler oluşturulmasının daha yararlı olabileceği iddia edilebilir.

İncelenen çalışmaların romanları ele alan alt grubuna baktığımızda bunların çoğunun baş karaktere odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte böylesi çalışmalar romanda toplumun engelliliğe bakışını da çalışmanın odak noktası yapabilmektedir ki bu da bize Engellilik kuramının hem bireylere hem de topluma odaklanabilecek bir yapıda olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak bir kısım çalışmalarda "Critical Disability Theory" (Eleştirel Engellilik Kuramı) olarak adlandırılan ve engellilikle ırk ve toplumsal sınıf gibi gerçeklikleri birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında inceleyen eserler de bulunmaktadır ki bu tarz çalışmalarda özellikle toplumcu bir siyasi izlek varlığını güçlü bir şekilde hissettirmektedir.

Yazım yöntemi olarak incelenen çalışmaların öncelikle toplum-edebiyat-engellilik üzerine bir giriş yaptıkları ve daha sonra da incelenen eserin karakter ya da olay örgüsü dahilinde çatışma, eğretileme ya da diyaloglardaki güç ilişkileri gibi engellilik-eser ilişkisi üzerinden incelemelerini kotardıkları görülmüştür. Bir başka grup incelemede de, edebi eserlerdeki engellilik sorunu gündelik yaşam ve özellikle de okullaşma sorunu dahilinde ele alınmakta ve araştırmacı/yazarlar özyaşam deneyimlerini, öğretmen ya da araştırmacı olarak görüşlerini, edebi bir eseri Engellilik kuramı ile okuyarak birleştirmekte ve topluma olduğu kadar siyasi kurumlara, öğretim programlarının yazarlarına ve eğitim ve edebiyat araştırmacılarına somut önerilerde bulunmaktadırlar. Bu tarz yayınlardan en belirgini Sauer'in (2021) Harper Lee'nin "Bülbülü Öldürmek" romanını pedagojik olarak engellilik kuramı çerçevesinde çalışmasıdır.

SONUÇ

Tarama ve doküman incelemesi sonucunda elde edilen çalışmalar bize bu tarz çalışmaların Türk edebiyatı çalışmalarında olduğu kadar diğer dillerin edebiyatlarının çalışılmasında da örnek ve model olarak alınabileceğini göstermiştir. Takip eden çalışmaların yalnızca edebi eserleri değil film ve popüler müzik eserleri gibi diğer türleri de inceleyerek alanyazına katkıda bulunacağına inanıyoruz. İncelemelerimiz ayrıca göstermiştir ki edebi eserlere Engellilik kuramı çerçevesinde bakılırken salt bu kuramdan yararlanılması bir zorunluluk değildir çünkü farklı araştırmacılar özgün kuramsal çerçeveler oluşturarak farklı kuram ve düşünürlerin yöntem ve tekniklerinden de yararlanabilir ve farklı ulusların birbirinden farklı edebi türlerini de engellilik bağlamında inceleyebilirler.

KAYNAKÇA

Akhtar, S., Rauf, M., Ikram, S., & Rehman, S. (2017). Richard's physical deformity, the cause or excuse behind his wickedness: A critical analysis of Shakespeare's Richard III'. *English Language and Literature Studies, 7*(2), 94-100.

Bérubé, M. (2005). Disability and narrative. *PMLA, 120*(2), 568–576. http://www.jstor.org/stable/25486186

Burcu, E. (2015). Türkiye'de yeni bir alan: 'Engellilik sosyolojisi' ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları, 52*(2), 319-341.

Cihantimur, T. (2024). Reading John Lee's poetry with disability studies. *Creative Flight: An International Half-Yearly Open Access Peer-Reviewed E-Journal in English (Drama and Poetry), 5*(2), 98-111.

Dunn, P. A. (2010). EJ in focus: Re-seeing (dis)ability: Ten suggestions. *The English Journal, 100*(2), 14–26. http://www.jstor.org/stable/25790025

Karataş, K. (2001). Engellilerin topluma kazandırılması. *Ufkun Ötesi Aylık Dergi*, *5*(29), 1-8.

Kelly, M. G. E. (2023). *Bugünün normali: Uyum olarak bireycilik*. (Çev. Utku Özmakas). Kolektif.

Lakoff, G., & Johnson, M. (2008). Metaphors we live by. University of Chicago Press.

Mitchell, D. T., & Snyder, S. L. (2001). The uneasy home of disability in literature and film. *Gary L. Albrecht, Katherine D., Seelman, and Michael Bury (Eds.): Handbook of Disability Studies. Sage Publications: Thousand Oaks, CA, USA*.

Ünal A, (2010). Türk çocuk edebiyatında engellilerin temsili (1969-2009). Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İNCELENEN ESERLERİN DÖKÜMÜ

Barber-Stetson, C. (2014). Slow processing: A new minor literature by autists and modernists. *Journal of Modern Literature*, *38*(1), 147–165. https://doi.org/10.2979/jmodelite.38.1.147

Bhargava, P., & Nambiar, K. (2023). Bibliotherapy with context: Interpreting the symptoms of disability in 'Flowers for Algernon'. *North American Journal of Psychology*, *25*(1).

Boyer, M. (2004). The disabled female body as a metaphor for language in Sylvia Plath's The Bell Jar. *Women's Studies*, *33*(2), 199-223.

Carter, M. (2021). Embodiment and disability in 3 Henry VI and Richard III. *SEL Studies in English Literature 1500-1900*, *61*(1), 23-43.

Cheyne, R. (2017). Disability studies reads the romance: Sexuality, prejudice, and the happily-ever-after in the work of Mary Balogh. In A. Waldschmidt, H. Berressem, & M. Ingwersen (Eds.), *Culture – Theory – Disability: Encounters between Disability Studies and Cultural Studies* (pp. 201–230). Verlag. http://www.jstor.org/stable/j.ctv1xxs3r.14

Cheyne, R. (2019). Horror: fearful bodyminds. In *Disability, Literature, Genre: Representation and Affect in Contemporary Fiction* (pp. 27–52). Liverpool University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctvsn3pp7.5

Cihantimur, T. (2024). Reading John Lee's poetry with disability studies. *Creative Flight: An International Half-Yearly Open Access Peer-Reviewed E-Journal in English (Drama and Poetry), 5*(2), 98-111.

Farr, J. S. (2019a). The reforming bodies of Samuel Richardson's Pamela (1740) and Sarah Scott's fiction (1754–1766). In *Novel Bodies: Disability and Sexuality in Eighteenth-Century British Literature* (pp. 71–102). Bucknell University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv1nj34cc.5

Farr, J. S. (2019b). CODA: Hypochondria and the implausibility of heterosexual romance in Jane Austen's Sanditon (1817). In *Novel Bodies: Disability and Sexuality in Eighteenth-Century British Literature* (pp. 164–170). Bucknell University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv1nj34cc.8

Fawcett, J. H. (2011). The overexpressive celebrity and the deformed king: Recasting the spectacle as subject in Colley Cibber's "Richard III." *PMLA*, *126*(4), 950–965. http://www.jstor.org/stable/41414169

Geriguis, L. (2017). "Rich in pathological instances": Disability in the early reception theory of Edith Wharton's *Ethan Frome*. *Edith Wharton Review*, *33*(1), 57–72. https://doi.org/10.5325/editwharrevi.33.1.0057

Gicking, J. (2012). *Disabled male: the legacy of Faulkner's Benjy in 20th century American literature* (Doctoral dissertation, Rutgers University-Camden Graduate School).

Høgi, T. S. (2020). *Ability qua Mobility: Disability as identity and hierarchy in Brave New World and Flowers for Algernon* (Master's thesis, The University of Bergen).

Ingham, E. (2018). Attitudes towards disability in society viewed through the lens of critical disability theory: An analysis of *Me Before You*. *Counselling Psychology Review, 33*(1), 2–12.

Jensen-Moulton, S. (2012). Intellectual disability in Carlisle Floyd's *Of Mice and Men*. *American Music*, *30*(2), 129–156. https://doi.org/10.5406/americanmusic.30.2.0129

Krajecki, L. (2019). "She didn't understand it at all": Harriet the Spy through the lens of autism spectrum disorder [Master's thesis]. http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.24119.70561

Maple, J. (2009). The intersection of feminism and disability theory in Sylvia Plath's "The Bell Jar." Thinking Gender Papers, UCLA Center for the Study of Women.

Minich, J. A. (2010). Disabling la Frontera: Disability, border subjectivity, and masculinity in "Big Jesse, Little Jesse" by Oscar Casares. *MELUS*, *35*(1), 35–52. http://www.jstor.org/stable/40587209

Mossman, M. (2009). Representations of the abnormal body in "The Moonstone." *Victorian Literature and Culture*, *37*(2), 483–500. http://www.jstor.org/stable/40347242

Muller, V. (2006). Constituting Christopher: Disability theory and Mark Haddon's 'The Curious Incident of the Dog in the Night-Time'. *Papers: Explorations into Children's Literature*, *16*(2), 118-126.

Niel, R. (1999). Disability as motif and meaning in Friel's drama. *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)*, *5*(1), 143–159. http://www.jstor.org/stable/41274037

Peterfreund, S. (2001). Byron, *The deformed transformed,* and the problematic of embodiment. *European Romantic Review*, *12*(3), 284–300. https://doi.org/10.1080/10509580108570143

Preston, D. L. (2010). Finding difference: *Nemo and Friends* opening the door to disability theory. *The English Journal*, *100*(2), 56–60. http://www.jstor.org/stable/25790036

Roshnavand, F. N., & Dibavar, S. S. (2022). Disability as narrative prosthesis in Charles Dickens's *A Christmas Carol*. *Critical Literary Studies*, *5*(1). https://www.ou.edu/content/dam/honors/docs/THURJ_2021.pdf

Sandahl, C. (2004). Black man, blind man: Disability identity politics and performance. *Theatre Journal*, *56*(4), 579–602. http://www.jstor.org/stable/25069530

Sauer, G. (2021). Maycomb's usual disease: A practical application to disability studies in *To Kill A Mockingbird*. *The Honors Undergraduate Research Journal*, 51. https://www.ou.edu/content/dam/honors/docs/THURJ_2021.pdf

Sklar, H. (2013). The many voices of Charlie Gordon: On the representation of intellectual disability in Daniel Keyes's Flowers for Algernon. In *Disability in science fiction: Representations of technology as cure* (pp. 47-59). New York: Palgrave Macmillan US.

Thomson, R. G. (2001). Byron and the new disability studies: A response. *European Romantic Review*, *12*(3), 321–327. https://doi.org/10.1080/10509580108570145

Woiak, J. (2020). Pain Made Holy: Narratives of disability and pain in "The Curse of Chalion." In R. Y. Lee & U. Mccormack (Eds.), *Biology and Manners: Essays on the Worlds and Works of Lois McMaster Bujold* (pp. 131–150). Liverpool University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv131btk0.12